

LIBRIS

We know
books

Patricia Howlin

Simon Baron-Cohen

Julie Hadwin

TEORIA MINTII LA COPIII CU AUTISM

Un ghid practic

Ediția a II-a

Traducere din limba engleză de
Ileana Achim

Editura Frontiera

Titlul original: *Teaching Children with Autism to Mind-Read. A Practical Guide for Teachers and Parents*

Copyright © 1999, John Wiley & Sons Ltd, The Atrium, Southern Gate, Chichester, West Sussex PO19 8SQ, England

@ Editura Frontiera, 2025, pentru prezenta ediție în limba română. Toate drepturile rezervate. Traducere autorizată a ediției în limba engleză publicate de John Wiley & Sons Ltd, Editura Frontiera își asumă în întregime responsabilitatea pentru acuratețea traducerii, fără a implica în niciun fel John Wiley & Sons Ltd. Nicio parte din această carte nu poate fi reprodusă, preluată sau distribuită, parțial sau integral, prin orice fel de mijloace, fără acordul scris al proprietarului original al drepturilor de autor, John Wiley & Sons Ltd.

Această carte își propune să ofere informații de specialitate corecte în privința subiectului tratat. Vânzarea cărții nu implică acordarea de servicii profesionale din partea editorului. Sfaturile de specialitate și orice alt tip de asistență profesională pot fi solicitate doar experților în domeniu.

Foto p. 44 © Editura Frontiera, 2012

Lector: Anca-Maria Pănoiu

Coperta și conceptul grafic al colecției: Ioana Pârvan

Redactare: Ioana Adam

Corectură: Bianca Susa, Elena Tătaru

DTP: Liviu Stoica

EDITURA FRONTIERA

0736 410 433

E-mail: office@editurafrontiera.ro

Comenzi online: editurafrontiera.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

HOWLIN, PATRICIA

Teoria minții la copiii cu autism : un ghid practic / Patricia Howlin,

Simon Baron-Cohen, Julie Hadwin ; trad. din lb. engleză de Ileana Achim,

- Ed. a 2-a, - Voluntari : Frontiera, 2025

Conține bibliografie

ISBN 978-606-8986-96-8

I, Baron-Cohen, Simon

II, Hadwin, Julie

III, Achim, Ileana (trad.)

159.9

616

CUPRINS

9	Lista imaginilor	
10	Lista tabelelor	
11	Notă către profesori și părinți	
12	Mulțumiri	
13	PARTEA I: INTRODUCERE	
	Contextul apariției acestui ghid și obiectivele sale.....	15
	Încercări anterioare de îmbunătățire a deficitelor sociale și comunicative în autism.....	15
	Limitări ale intervențiilor tradiționale.....	16
	Copilul tipic ca „citor al minții“.....	17
	Importanța citirii minții: la ce folosește?.....	20
	Înțelegerea comportamentului social.....	20
	Înțelegerea comunicării.....	21
	Alte funcții ale capacității de citire a minții.....	22
	Incapacitatea de citire a minții în autism.....	23
	Exemple din experiența clinică.....	26
	Poți învăța să citești gândurile?.....	29
	Metode de predare a noțiunilor de stări mentale.....	31
	Problemele de generalizare.....	32
	Rezultatul studiului experimental.....	34
	Cui se adresează ghidul?.....	34
	Limitările metodelor de predare de acest fel.....	35
	Structura ghidului.....	36
	Note și referințe bibliografice.....	38

41 PARTEA A II-A: PREDAREA EMOȚIILOR

Cele cinci niveluri de înțelegere a emoțiilor	43
Nivelul 1. Recunoașterea expresiei faciale din fotografii.....	44
Materiale și procedee de evaluare.....	44
Stabilirea nivelului de bază.....	45
Procedee de predare	45
Nivelul 2. Recunoașterea emoțiilor din desene schematică	46
Materiale și procedee de evaluare.....	46
Stabilirea nivelului de bază.....	47
Procedee de predare	47
Nivelul 3. Identificarea emoțiilor declanșate de întâmplări.....	48
Materiale și procedee de evaluare.....	48
Stabilirea nivelului de bază.....	48
Procedee de predare	49
Principiul general de predare	50
Nivelul 4. Identificarea emoțiilor declanșate de dorințe.....	99
Materiale și procedee de evaluare.....	99
Stabilirea nivelului de bază.....	99
Procedee de predare	100
Principiul general de predare	101
Nivelul 5. Emoții bazate pe convingeri	150
Materiale și procedee de evaluare.....	150
Stabilirea nivelului de bază.....	152
Procedee de predare	154
Principiul general de predare	155

253 PARTEA A III-A: PREDAREA STĂRILOR INFORMAȚIONALE

Cele cinci niveluri de înțelegere a stărilor informaționale	255
Nivelul 1: Schimbarea simplă de perspectivă vizuală	256
Materiale și procedee de evaluare.....	256

Stabilirea nivelului de bază.....	256
Procedee de predare	258
Principiul general de predare	258
Nivelul 2: Schimbarea complexă de perspectivă	259
Materiale și procedee de evaluare.....	259
Stabilirea nivelului de bază.....	259
Procedee de predare	261
Principiul general de predare	262
Nivelul 3. Înțelegerea principiului „vezi, deci știi”	263
Materiale și procedee de evaluare.....	263
Stabilirea nivelului de bază.....	265
Procedee de predare	266
Principiul general de predare	267
Nivelul 4. Anticiparea acțiunilor pe baza cunoștințelor unei persoane	268
Materiale și procedee de evaluare.....	268
Stabilirea nivelului de bază.....	270
Procedee de predare	270
Principiul general de predare	271
Nivelul 5. Înțelegerea convingerilor false	272
Materiale și procedee de evaluare.....	272
Stabilirea nivelului de bază.....	277
Procedee de predare	279
Principiul general de predare	281

283 PARTEA A IV-A: DEZVOLTAREA JOCULUI SIMBOLIC

Cele cinci niveluri ale jocului simbolic	285
Evaluarea și predarea jocului simbolic.....	286
Sugestii de teme și materiale de joacă	286
Stabilirea nivelului de bază.....	288
Evaluarea jocului spontan.....	288
Evaluarea distincției real-simbolic	288

Procedee de predare	290
Îmbunătățirea nivelului de joc simbolic.....	290
Predarea distincției real-simbolic	295
Principii generale de predare.....	296
297 PARTEA A V-A: DIRECȚII VIITOARE	
Folosirea direcției în care se uită o persoană	299
Folosirea fotografiilor	299
Folosirea „bulelor cu gânduri”	301
Atenția coordonată și empatia	301
Referințe bibliografice pentru partea a V-a	302
303 ANEXĂ: EXEMPLE DE FIȘE PENTRU ÎNREGISTRAREA RĂSPUNSURILOR	

Lista imaginilor

Figura 1.1	Scenariul Sally-Anne [reprodus din Baron-Cohen, Leslie și Frith (1985), cu permisiunea autorilor]	19
Figura 2.1	Expresii faciale fotografice ale emoțiilor	44
Figura 2.2	Expresii faciale schematice ale emoțiilor [adaptate după Hobson (1989)]	46
Figura 2.3	Numerele 1-48. Imagini și procedee folosite în identificarea emoțiilor declanșate de întâmplări	50
Figura 2.4	Numerele 1-24. Imagini și procedee folosite în identificarea emoțiilor declanșate de dorințe	101
Figura 2.5	Numerele 1A-12D. Imagini și procedee folosite în identificarea emoțiilor bazate pe convingeri	155
Figura 3.1	Materiale și procedee folosite la evaluarea și predarea schimbării simple de perspectivă vizuală	257
Figura 3.2	Materiale și procedee folosite la evaluarea și predarea schimbării complexe de perspectivă vizuală	260
Figura 3.3	Materiale și procedee folosite la evaluarea și predarea principiului „vezi, deci știi”	264
Figura 3.4	Materiale și procedee folosite la evaluarea și predarea conceptului de „convingere adevărată”	269
Figura 3.5	Materiale și procedee folosite la evaluarea și predarea „convingerii false” (activități care presupun un transfer neașteptat)	273
Figura 3.6	Materiale și procedee folosite la evaluarea și predarea „convingerii false” (activități care presupun un conținut neașteptat)	276
Figura 5.1	Ce dulciuri vrea Charlie? [reprodusă din Baron-Cohen et al. (1995), cu permisiunea autorilor]	300

Mulțumiri

Această lucrare a fost finanțată prin intermediul unei burse oferite autorilor Simon Baron-Cohen și Pat Howlin de către Mental Health Foundation și Bethlem-Maudsley Trust. A fost publicată sub titlul:

Hadwin, J., S. Baron-Cohen, P. Howlin și K. Hill, „Can we teach children with autism to understand emotions, belief, or pretence?“, *Development and Psychopathology*, vol. 8, 1996, pp. 345–365.

PARTEA I INTRODUCERE

CONTEXTUL APARIȚIEI ACESTUI GHID ȘI OBIECTIVELE SALE

Autismul este o tulburare complexă, care afectează multe aspecte funcționale din viața unui copil. Cele mai afectate sunt dezvoltarea socială și comunicarea, chiar și în cazul persoanelor cu inteligență nonverbală normală, iar aceste dificultăți sunt exacerbate de stereotipii comportamentale, interese obsesive și rutine.¹ Deși „enigma”² autismului a inspirat un număr impresionant de cercetări, cauzele acestei tulburări continuă să rămână în mare parte neînțelese. Factorii genetici sunt în mod evident importanți în multe dintre cazuri, deși în momentul scrierii acestei cărți nu fusese descoperit niciun mecanism genetic specific. Diverse tratamente, în special de natură comportamentală, pot fi folosite pentru a reduce anumite probleme secundare asociate cu autismul³, dar anormalitățile sociale și de comunicare se dovedesc, în general, mai rezistente față de intervenții. Ghidul de față se concentrează tocmai pe remedierea unor astfel de probleme.

ÎNCERCĂRI ANTERIOARE DE ÎMBUNĂTĂȚIRE A DEFICITELOR SOCIALE ȘI COMUNICATIVE ÎN AUTISM

Există sute de studii care susțin că îmbunătățesc abilitățile sociale și comunicative ale copiilor și adulților cu autism.⁴ Tratamente pe bază de medicamente, vitamine și diete, intervenții bazate pe îmbrățișare, terapii cu muzică sau animale, comunicarea facilitată, programe de stimulare senzorială și fizică, precum și multe altele, toate își au susținătorii lor. Din păcate, relatările poveștilor de succes sunt rareori susținute de dovezi experimentale. Intervențiile care s-au dovedit cele mai eficiente sunt cele care presupun un grad ridicat de structurare, cu accent pe dezvoltarea unor abilități mai adecvate de comunicare și socializare.⁵ Mai

multe studii⁶ au cercetat posibilitatea de a folosi ca terapeuți semeni fără dizabilități, iar diverse metode de reducere a anxietății s-au dovedit eficiente în îmbunătățirea interacțiunilor sociale.⁷ Jocul de rol și psihodrama pot fi folosite, de asemenea, pentru dezvoltarea abilităților sociale, iar înregistrările video se pot dovedi utile în oferirea de feedback și în reducerea unor comportamente evident anormale, cum ar fi privirile insistente, grimasele faciale sau vocalizările ciudate.⁸

LIMITĂRI ALE INTERVENȚIILOR TRADIȚIONALE

Deși programele de abilități sociale și comunicative pot avea un impact important asupra anumitor aspecte ale funcționării sociale, generalizarea lor în situații care nu au fost incluse în predare este cel mai adesea limitată. Mai mult, nu există suficiente dovezi că s-ar produce o îmbunătățire generală a capacității de înțelegere socială. Sincronizarea abilităților verbale cu cele nonverbale (cum ar fi contactul vizual, zâmbetele și gesturile) rămâne, de asemenea, precară. De vreme ce problemele de înțelegere socială sunt fundamentale în autism, probabil că nu este deloc surprinzător faptul că programele de intervenție care se concentrează doar pe anumite deficiențe au un succes limitat. Prin urmare, este logic să presupunem că un accent pus pe dezvoltarea aspectelor-cheie ale înțelegerii sociale ar putea duce la schimbări mai ample ale comportamentului social. Cu alte cuvinte, în loc să încerce schimbarea unor comportamente specifice în situații specifice, intervențiile care își propun îmbunătățirea înțelegerii sociale ar putea produce schimbări calitative și de mai mare amploare ale abilităților sociale și comunicative ale indivizilor.

Care sunt însă aspectele-cheie ale înțelegerii sociale care au cele mai mari șanse să influențeze major dezvoltarea generală? Studii recente asupra copiilor tipici de vârste mici au accentuat importanța dezvoltării unei „teorii a minții”, și aceasta este aria în jurul căreia sugerăm să se dezvolte viitoarele programe de intervenție.

COPILUL TIPIC CA „CITITOR AL MINȚII”¹⁰

„Teoria minții” înseamnă capacitatea de a deduce stările mentale ale altor oameni (gândurile, convingerile, dorințele, intențiile etc.), precum și capacitatea de a folosi aceste informații pentru a interpreta ceea ce spun ei, de a le înțelege comportamentul și de a anticipa ce vor face în continuare. În momentul în care copiii mici încep să vorbească, este limpede că ei vorbesc despre acțiuni ca despre stări mentale. Încă de la 18-30 de luni, copiii tipici fac referire la o întreagă gamă de stări mentale: emoții, dorințe, convingeri, gânduri, vise, acțiuni simbolice etc.^{11,12} În jurul vârstei de 3-4 ani, după cum arată studiile experimentale, teoria minții este bine dezvoltată la copii. Cu toate acestea, dezbateri recente au pus la îndoială denumirea de „teorie” a acestei capacități. Nu discutăm aici această chestiune, dar vom folosi termenul mai neutru „capacitate de citire a minții” (*mind-reading*).

Dennett¹³ a sugerat că proba de turnesol a capacității unui copil de a citi mintea sunt situațiile care presupun convingeri false. Astfel, dacă un copil știe că banii se află în vasul vechi de porțelan, dar că hoțul Bill crede că se află în sertar, la întrebarea unde va căuta hoțul Bill banii, el va răspunde că hoțul va căuta în locul greșit, și anume în sertar. Conform lui Wimmer și Perner¹⁴, care au folosit un exercițiu asemănător de convingeri false, copiii de 4 ani sunt capabili să treacă un astfel de test. O adaptare a procedurii folosite¹⁵ este ilustrată în Figura 1.1.

După cum se poate vedea în această figură, copilul care parcurge testul trebuie să-și dea seama că, de vreme ce nu era prezentă atunci când biluța a fost mutată din locul ei inițial, fetița nu a văzut cum a fost mutată biluța, deci nu poate ști că a fost mutată, prin urmare continuă să creadă că biluța se află în locul inițial. Când sunt întrebați: „Unde va căuta Sally biluța?” (o întrebare legată de ceea ce crede Sally, deci de convingeri), majoritatea copiilor de 4 ani sunt capabili să răspundă corect.

Capacitatea de a înțelege convingerile false este una complexă, deoarece copilul trebuie să țină cont de convingerea lui Sally (ceea ce crede ea) pentru a-i putea anticipa corect comportamentul. Cu toate acestea, chiar și la vârste mai mici, copiii tipici dovedesc că sunt perfect

conștienți de faptul că oamenii au în minte informații – cu alte cuvinte, că au stări informaționale. Unul dintre primele semne ale acestei înțelegeri este capacitatea lor de a trece testele de schimbare a perspectivei. Pot fi identificate două niveluri de schimbare a perspectivei vizuale. Nivelul 1 constă în capacitatea de a deduce ceea ce vede altă persoană. Acesta se evidențiază încă de la vârsta de 2 ani.¹⁶ Astfel, copiii de 2 ani pot scoate sau aduce diverse obiecte în câmpul vizual atunci când li se cere acest lucru. Schimbarea de perspectivă vizuală de nivel 2 se referă la capacitatea de a deduce cum i se înfățișează un obiect altei persoane. Acest nivel pare să se dezvolte pe o perioadă mai îndelungată. De fapt, abia la 3-4 ani copiii pot trece cu ușurință exercițiile de nivel 2. De exemplu, atunci când li se arată imaginea unei broaște-țestoase așezate fie drept, fie invers (în funcție de partea mesei de care se află privitorul), copiii de 3 ani nu reușesc să identifice corect perspectiva experimentatorului, când aceasta diferă de a lor.

Tot în cadrul dezvoltării capacității de citire a minții, copilul este capabil să înțeleagă principiul „vezi, deci știi”. De exemplu, copiii de 3 ani pot indica cu ușurință care dintre două persoane știe ce se află într-un recipient, atunci când una dintre persoane s-a uitat în recipient, în timp ce a doua doar l-a atins.¹⁷ O astfel de abilitate demonstrează faptul că, chiar și la o vârstă fragedă, copiii sunt conștienți de importanța accesului la informație pentru dobândirea cunoașterii.

Cam atât despre testele care cercetează felul în care înțeleg copiii stările informaționale. Ce putem spune despre felul în care înțeleg ei dorința și emoția? Alături de convingere, dorința este socotită adesea cealaltă stare mentală fundamentală pentru înțelegerea comportamentului celorlalți. Comportamente dintre cele mai diverse devin interpretabile prin prisma convingerilor și a dorințelor. De exemplu, când ne uităm la un film și încercăm să înțelegem de ce personajul principal intră tiptil în apartamentul său gol, ne putem raporta la convingerea sa că cineva se află în apartament și la dorința sa de a intra neobservat. Mai multe studii arată că, pentru copiii tipici, dorința este înțeleasă înainte de convingere – de fapt, dorința este în mod evident înțeleasă de copiii tipici de 2 ani.¹⁸ Mai mult, dificultățile binecunoscute ale vârstei de 2 ani au fost

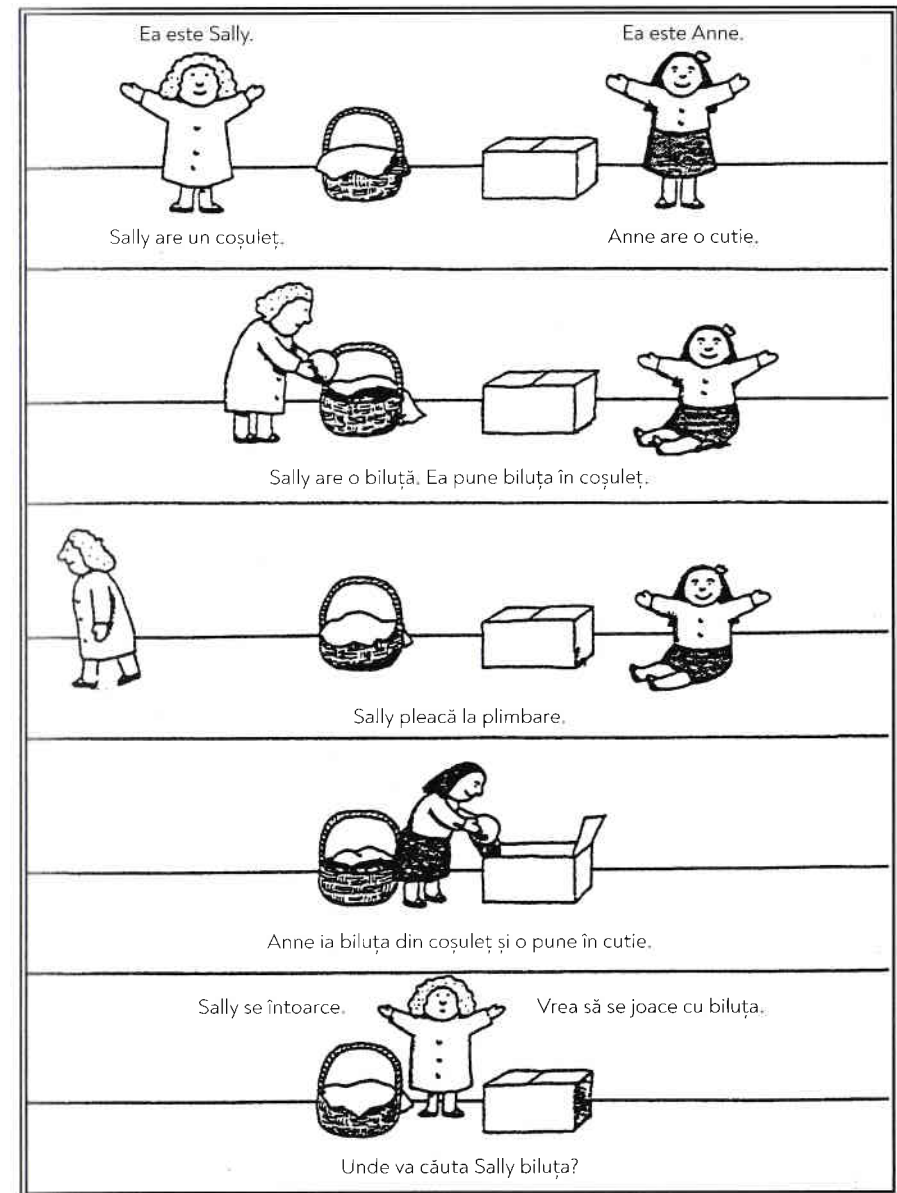

Figura 1.1 Scenariul Sally-Anne

[reprodus din Baron-Cohen, Leslie și Frith (1985), cu permisiunea autorilor]

interpretate ca o dovadă a conștientizării crescute din partea acestui grup de vârstă a diferenței frustrante dintre propriile dorințe și cele ale părinților.

În ceea ce privește înțelegerea emoției, chiar și bebelușii pot face distincție între expresiile faciale care exprimă bucuria, tristețea, supărarea și frica. În jurul vârstei de 3 ani, copiii pot anticipa influența unei situații asupra emoțiilor, iar în jurul vârstei de 4 ani pot ține seama atât de dorințele, cât și de convingerile cuiva pentru a anticipa ce va simți persoana respectivă. De exemplu, dacă John vrea o carte nouă, dar crede că în pachetul primit se află altceva, va fi trist.

O altă stare mentală care a fost bine studiată este cea a acțiunilor simbolice. Copiii încep să se joace simbolic foarte devreme, de la 10-18 luni.¹⁹ Experimentele cu copii verbali arată, de asemenea, că de îndată ce aceștia sunt capabili să răspundă la întrebări, par să înțeleagă faptul că acțiunea simbolică este diferită de realitate.²⁰ Astfel, deși se joacă cu o banană ca și cum ar fi un telefon, nu au nicio problemă să recunoască funcția reală a ambelor obiecte. În mod evident, această abilitate este una complexă.

IMPORTANȚA CITIRII MINȚII: LA CE FOLOSEȘTE?

ÎNȚELEGEREA COMPORTAMENTULUI SOCIAL

Ajunși în acest punct, trebuie să ne oprim și să ne întrebăm de ce dobândesc copiii toate aceste cunoștințe extraordinar de bogate: la ce îi folosește copilului capacitatea de a citi gândurile celor din jur? Dennett a fost probabil primul care au scos în evidență rolul necesar pe care îl are citirea minții în înțelegerea lumii oamenilor. Cea mai ușoară cale de a-i înțelege pe oameni este, în mod cert, aceea de a le atribui stări mentale. Să-i înțelegem înseamnă, conform lui Dennett, să formulăm explicații ale comportamentului lor și să anticipăm ceea ce vor face în continuare.

Capacitatea de citire a minții mai este cunoscută și sub numele de „psihologie populară“ (*folk psychology*), un termen poate mai potrivit,

întrucât ne amintește că se referă la modul nostru cotidian de a-i înțelege pe oameni. Iată ce scrie Dennett:

Folosim în permanență psihologia populară pentru a explica și a anticipa comportamentul celuilalt; ne atribuim unii altora convingeri și dorințe cu toată încrederea – și într-un mod oarecum inconștient – și ne petrecem o parte importantă din viață explicându-ne lumea și pe noi înșine în acest fel (...). De fiecare dată când ne aventurăm pe autostradă, de exemplu, ne punem propria viață la bătaie, pentru că avem încredere deplină în așteptările noastre generale despre convingerile perceptivă, dorințele normale și tendințele decizionale ale celorlalți șoferi. Această teorie ni se pare (...) extrem de eficace și de o mare putere generativă. De pildă, în timp ce privim un film cu un subiect original și lipsit de clișee, vedem cum eroul îi zâmbește personajului rău și ajungem cu toții rapid și fără efort la același diagnostic teoretic complex: Aha! (zicem noi, poate nu în mod conștient) Vrea să o facă să creadă că el nu știe că ea intenționează să-i înșele fratele!²¹

ÎNȚELEGEREA COMUNICĂRII

O a doua funcție a capacității de citire a minții este înțelegerea comunicării. Probabil cel mai elocvent exemplu în acest caz a fost cel dat de Grice²², un filozof al limbajului. Conform acestuia, principalul lucru pe care îl facem atunci când căutăm sensul spuselor cuiva este să ne imaginăm care ar putea fi intenția sa comunicativă. Astfel, atunci când polițistul strigă „Las-o jos!“, atacatorul nu are niciun dubiu la ce se referă cuvântul „o“. El presupune rapid că polițistul a vrut să folosească „o“ pentru a se referi la arma din mâna atacatorului; mai mult, polițistul a vrut ca atacatorul să-i recunoască intenția de a folosi cuvântul în acest sens. La fel, dacă profesorul de arte plastice le spune elevilor: „Astăzi vom picta iepurele din această cușcă“, toți elevii din clasă înțeleg perfect că nu le cere nimeni să acopere cu culori sărmanul iepure. În mod evident, capacitatea de citire a minții este esențială pentru decodificarea vorbirii figurative (adică a ironiei, sarcasmului, metaforei sau umorului), de vreme